

# બીજું પ્રતિક્રમણ

સંવત્સરીના દિવસે કરવાનું પ્રતિક્રમણ

અથવા લઘુ પ્રતિક્રમણ

[શ્રી સદ્ગુરુદેવની વિનયપૂર્વક આજ્ઞા લઈને અથવા તેઓશ્રી બિરાજમાન ન હોય તો શ્રી સીમંધર પ્રભુની આજ્ઞા લઈને પ્રતિક્રમણ શરૂ કરવું.]

\*

પાઠ ૧ લો

દેવ-ગુરુ-ધર્મ મંગલ

મંગલં ભગવાન્ વીરો મંગલં ગૌતમો ગણી ।

મંગલં કુન્દકુન્દાર્યો જૈનધર્મોઽસ્તુ મંગલમ્ ॥

\*

પાઠ ૨ જો

દિવ્યધ્વનિ નમસ્કાર

ઓંકારં વિન્દુસંયુક્તં નિત્યં ધ્યાયન્તિ યોગિનઃ ।

કામદં મોક્ષદં ચૈવ ઐકારાય નમોનમઃ ॥

\*

પાઠ ૩ જો

બ્રહ્મચર્ય-મહિમા

પાત્ર વિના વસ્તુ ન રહે, પાત્રે આત્મિક જ્ઞાન;

પાત્ર થવા સેવો સદા, બ્રહ્મચર્ય મતિમાન.

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્રમાંથી)

\*

## પાઠ ૪ થો સર્વજ્ઞનું સ્વરૂપ

ત્રિકાળગોચર સમસ્ત ગુણ—પર્યાયો સહિત સંપૂર્ણ લોક અને અલોકને (છએ દ્રવ્યોને) જે પ્રત્યક્ષ જાણે છે તે સર્વજ્ઞદેવ છે. ૩૦૨.

હે સર્વજ્ઞના અભાવવાદી! જો સર્વજ્ઞ ન હોય તો અતીન્દ્રિય પદાર્થોને (—ઈન્દ્રિયગોચર નથી એવા પદાર્થોને) કોણ જાણે?

ઈન્દ્રિયજ્ઞાન તો સ્થૂલ પદાર્થો કે જે ઈન્દ્રિયોના સંબંધરૂપ વર્તમાન હોય તેને જાણે છે, અને તેમના પણ સમસ્ત પર્યાયોને તે જાણતું નથી. ૩૦૩. (સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષામાંથી)

જે જાણતો અર્હતને ગુણ, દ્રવ્ય ને પર્યાયપણે,  
તે જીવ જાણે આત્મને, તસુ મોહ પામે લય ખરે. ૮૦.

જે અર્હતને દ્રવ્યપણે, ગુણપણે અને પર્યાયપણે જાણે છે તે (પોતાના) આત્માને જાણે છે અને તેનો મોહ અવશ્ય લય પામે છે. (શ્રી પ્રવચનસાર)

\*

## પાઠ ૫ મો સમયસારજી—સ્તુતિ

(હરિગીત)

સંસારી જીવનાં ભાવમરણો ટાળવા કરુણા કરી,  
સરિતા વહાવી સુધા તણી પ્રભુ વીર! તેં સંજીવની;  
શોષાતી દેખી સરિતને કરુણાભીના હૃદયે કરી,  
મુનિકુંદ સંજીવની સમયપ્રાભૂત તણે ભાજન ભરી.

(અનુષ્ટુપ)

કુંદકુંદ રચ્યું શાસ્ત્ર, સાથિયા અમૃતે પૂર્યા,  
ગ્રંથાધિરાજ! તારામાં ભાવો બ્રહ્માંડના ભર્યા.

(શિખરિણી)

અહો! વાણી તારી પ્રશમરસ—ભાવે નીતરતી,  
મુમુક્ષુને પાતી અમૃતરસ અંજલી ભરી ભરી;  
અનાદિની મૂર્ચ્છા વિષ તણી ત્વરાથી ઊતરતી,  
વિભાવેથી થંભી સ્વરૂપ ભણી દોડે પરિણતિ.

(શાર્દૂલવિકીરિત)

તું છે નિશ્ચયગ્રંથ ભંગ સઘળા વ્યવહારના ભેદવા,  
તું પ્રજ્ઞાછીણી જ્ઞાન ને ઉદયની સંધિ સહુ છેદવા;  
સાથી સાધકનો, તું ભાનુ જગનો, સંદેશ મહાવીરનો,  
વિસામો ભવક્લાંત હૃદયનો, તું પંથ મુક્તિ તણો.

(વસંતતિલકા)

સુણ્યે તને રસનિબંધ શિથિલ થાય,  
જાણ્યે તને હૃદય જ્ઞાની તણાં જણાય;  
તું રુચતાં, જગતની રુચિ આળસે સૌ,  
તું રીઝતાં સકલજ્ઞાયકદેવ રીઝે.

(અનુષ્ટુપ)

બનાવું પત્ર કુંદનનાં, રત્નોના અક્ષરો લખી;  
તથાપિ કુંદસૂત્રોનાં અંકાયે મૂલ્ય ના કદી.

\*

પાઠ દ્વયે

**શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્રનાં કેટલાંક પદો**

જે સ્વરૂપ સમજયા વિના, પામ્યો દુઃખ અનંત;  
સમજાવ્યું તે પદ નમું, શ્રી સદ્ગુરુ ભગવંત. ૧.  
વૈરાગ્યાદિ સફળ તો, જો સહ આતમજ્ઞાન;  
તેમ જ આતમજ્ઞાનની, પ્રાપ્તિ તણાં નિદાન. ૬.

- ત્યાગ, વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન;  
 અટકે ત્યાગ વિરાગમાં, તો ભૂલે નિજ ભાન. ૭.
- સેવે સદ્ગુરુ ચરણને, ત્યાગી દર્ઠ નિજ પક્ષ;  
 પામે તે પરમાર્થને, નિજપદનો લે લક્ષ. ૯.
- સદ્ગુરુના ઉપદેશ વણ, સમજાય ન જિનરૂપ;  
 સમજયા વણ ઉપકાર શો, સમજયે જિનસ્વરૂપ. ૧૨.
- સ્વછંદ, મત આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;  
 સમકિત તેને ભાખિયું, કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ. ૧૭.
- માનાદિક શત્રુ મહા, નિજ છંદે ન મરાય;  
 જાતાં સદ્ગુરુ શરણમાં, અલ્પ પ્રયાસે જાય. ૧૮.
- લહું સ્વરૂપ ન વૃત્તિનું, ગ્રહું વ્રત અભિમાન;  
 ગ્રહે નહીં પરમાર્થને, લેવા લૌકિક માન. ૨૮.
- અથવા નિશ્ચય નય ગ્રહે, માત્ર શબ્દની માંય;  
 લોપે સદ્વ્યવહારને, સાધનરહિત થાય. ૨૯.
- જ્ઞાનદશા પામે નહીં, સાધનદશા ન કાંઈ;  
 પામે તેનો સંગ જે, તે બૂડે ભવમાંહિ. ૩૦.
- નહિ કષાય ઉપશાંતતા, નહિ અંતર વૈરાગ્ય;  
 સરળપણું ન મધ્યસ્થતા, એ મતાર્થી દુર્ભાગ્ય. ૩૨.
- એક હોય ત્રણ કાળમાં, પરમારથનો પંથ;  
 પ્રેરે તે પરમાર્થને, તે વ્યવહાર સમંત. ૩૬.
- કષાયની ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષ-અભિલાષ;  
 ભવે ખેદ, પ્રાણીદયા, ત્યાં આત્માર્થનિવાસ. ૩૮.
- ભાસ્યો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહસમાન;  
 પણ તે બન્ને ભિન્ન છે, પ્રગટ લક્ષણે ભાન. ૪૯.
- સર્વ અવસ્થાને વિષે, ન્યારો સદા જણાય;  
 પ્રગટરૂપ ચૈતન્યમય, એ ઝંઘાણ સદાય. ૫૪.

જડ ચેતનનો ભિન્ન છે, કેવળ પ્રગટ સ્વભાવ;  
 એકપણું પામે નહિ, ત્રણે કાળ દ્વય ભાવ. ૫૭.  
 જે સંયોગો દેખિયે, તે તે અનુભવ દેશ્ય;  
 ઊપજે નહિ સંયોગથી, આત્મા નિત્ય પ્રત્યક્ષ. ૬૪.  
 જડથી ચેતન ઊપજે, ચેતનથી જડ થાય;  
 એવો અનુભવ કોઈને ક્યારે કદી ન થાય. ૬૫.  
 કોઈ સંયોગોથી નહીં, જેની ઉત્પત્તિ થાય;  
 નાશ ન તેનો કોઈમાં, તેથી નિત્ય સદાય. ૬૬.  
 ચેતન જો નિજભાનમાં, કર્તા આપ સ્વભાવ;  
 વર્તે નહિ નિજભાનમાં, કર્તા કર્મ-પ્રભાવ. ૭૮.  
 કર્મભાવ અજ્ઞાન છે, મોક્ષભાવ નિજવાસ;  
 અંધકાર અજ્ઞાન સમ, નાશે જ્ઞાનપ્રકાશ. ૮૮.  
 જે જે કારણ બંધના, તેહ બંધનો પંથ;  
 તે કારણ છેદક દશા, મોક્ષપંથ ભવઅંત. ૯૯.  
 રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન એ, મુખ્ય કર્મની ગ્રંથ;  
 થાય નિવૃત્તિ જેહથી, તે જ મોક્ષનો પંથ. ૧૦૦.  
 આત્મા સત્ ચૈતન્યમય, સર્વાભાસ રહિત;  
 જેથી કેવળ પામિયે, મોક્ષપંથ તે રીત. ૧૦૧.  
 મત દર્શન આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;  
 લહે શુદ્ધ સમકિત તે, જેમાં ભેદ ન પક્ષ. ૧૧૦.  
 વર્તે નિજસ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પ્રતીત;  
 વૃત્તિ વહે નિજભાવમાં, પરમાર્થે સમકિત. ૧૧૧.  
 વર્ધમાન સમકિત થઈ, ટાળે મિથ્યાભાસ;  
 ઉદય થાય ચારિત્રનો, વીતરાગપદ વાસ. ૧૧૨.  
 કેવળ નિજસ્વભાવનું, અખંડ વર્તે જ્ઞાન;  
 કહિયે કેવળજ્ઞાન તે, દેહ છતાં નિર્વાણ. ૧૧૩.

કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પણ, જાગ્રત થતાં શમાય;  
 તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય. ૧૧૪.  
 છૂટે દેહાધ્યાસ તો, નહિ કર્તા તું કર્મ;  
 નહિ ભોક્તા તું તેહનો, એ જ ધર્મનો મર્મ. ૧૧૫.  
 એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે, તું છો મોક્ષસ્વરૂપ;  
 અનંત દર્શન જ્ઞાન તું, અવ્યાબાધ સ્વરૂપ. ૧૧૬.  
 શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યધન, સ્વયંજયોતિ સુખધામ;  
 બીજું કહિયે કેટલું? કર વિચાર તો પામ. ૧૧૭.  
 મોક્ષ કલ્પો નિજશુદ્ધતા, તે પામે તે પંથ;  
 સમજાવ્યો સંક્ષેપમાં, સકળ માર્ગ નિર્ગ્રથ. ૧૨૩.  
 આત્મભ્રાંતિ સમ રોગ નહિ, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાણ;  
 ગુરુઆજ્ઞા સમ પથ્ય નહિ, ઔષધ વિચાર ધ્યાન. ૧૨૮.  
 જો ઈચ્છો પરમાર્થ તો, કરો સત્ય પુરુષાર્થ;  
 ભવસ્થિતિ આદિ નામ લઈ, છેદો નહિ આત્માર્થ. ૧૩૦.  
 સર્વ જીવ છે સિદ્ધસમ, જે સમજે તે થાય;  
 સદ્ગુરુઆજ્ઞા જિનદશા, નિમિત્ત કારણમાંય. ૧૩૫.  
 દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત;  
 તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હો વંદન અગણિત. ૧૪૨.

### પાઠ ૭ મો

શ્રી અમિતગતિ—આચાર્ય વિરચિત  
 સામાયિક પાઠનાં કેટલાંક અવતરણો

(હરિગીત છંદ)

†સૌ પ્રાણી આ સંસારનાં, સન્મિત્ર મુજ વ્હાલાં થજો,  
 સદ્ગુણમાં આનંદ માનું, મિત્ર કે વેરી હજો;

+ સત્ત્વેષુ મૈત્રી ગુણિષુ પ્રમોદં, ક્લિષ્ટેસુ જીવેસુ કૃપાપરત્વમ્।  
 માધ્યસ્થભાવં વિપરીતવૃત્તૌ, સદા મમાત્મા વિદધાતુ દેવ ॥ ૧ ॥

- દુખિયા પ્રતિ કરુણા અને દુશ્મન પ્રતિ મધ્યસ્થતા,  
શુભ ભાવના પ્રભુ ચાર આ, પામો હૃદયમાં સ્થિરતા. ૧.
- અતિ જ્ઞાનવંત અનંત શક્તિ, દોષહીન આ આત્મ છે,  
એ મ્યાનથી તરવાર પેઠે, શરીરથી વિભિન્ન છે;  
હું શરીરથી જુદો ગણું, એ જ્ઞાનબળ મુજને મળો,  
ને ભીષણ જે અજ્ઞાન મારું નાથ! તે સત્વર ટળો. ૨.
- સુખ—દુઃખમાં, અરિ—મિત્રમાં, સંયોગ કે વિયોગમાં,  
રખું વને વા રાજભુવને, રાયતો સુખભોગમાં;  
મમ સર્વકાળે સર્વ જીવમાં, આત્મવત્ બુદ્ધિ બધી,  
તું આપજે મુજ મોહ કાપી, આ દશા કરુણાનિધિ. ૩.
- પ્રમાદથી પ્રયાણ કરીને, વિચરતાં પ્રભુ અહીં તહીં,  
એકેન્દ્રિયાદિ જીવને, હણતાં કદી ડરતો નહીં;  
છેદી વિભેદી દુઃખ દઈ, મેં ત્રાસ આપ્યો તેમને,  
કરજો ક્ષમા મુજ કર્મ હિંસક, નાથ વિનવું આપને. ૫.
- \*મન મારું દોષિત થાય તો હું દોષ અતિક્રમ જાણતો,  
દોષિત થતું આચારમાં તો દોષ વ્યતિક્રમ માનતો;  
વિષયો તણી પ્રવૃત્તિમાં હું અતિચારી ધારતો,  
વિષયો તણી આસક્તિમાં હું અનાચારી સમજતો. ૮.
- મુજ વચન વાણી ઉચ્ચારમાં, તલભાર વિનિમય થાય તો,  
જો અર્થ માત્રા પદ મહીં, લવલેશ વધઘટ હોય તો;  
યથાર્થ વાણી ભંગનો, દોષિત પ્રભુ હું આપનો,  
આપી ક્ષમા મુજને બનાવો, પાત્ર કેવળ બોધનો. ૧૦.

★ અર્થ :—મનની શુદ્ધિમાં ક્ષતિ થવી, મનમાં વિકારભાવ ઉત્પન્ન થવો તે અતિક્રમ છે; શીલવ્રતનું અર્થાત્ વ્રતમય પ્રતિજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાનો ભાવ થવો તે વ્યતિક્રમ છે; વિષયોમાં વર્તવું તે અતિચાર છે; અને તે વિષયોમાં અતિશય આસક્ત થઈ જવું તે અનાચાર છે.

## ૧પાઠ ૮ મો

### શ્રાવક—કર્તવ્ય

ષટ્ આવશ્યક કર્મ

દેવપૂજા ગુરૂપાસ્તિઃ સ્વાધ્યાયઃ સંયમસ્તપઃ ।

દાનં ચેતિ ગૃહસ્થાનાં ષટ્કર્માણિ દિને દિને ॥૭॥

(પદ્મનંદિપંચવિંશતિકા—ઉપાસકસંસ્કાર)

અર્થ :—જિનેન્દ્રદેવની પૂજા, નિર્ગ્રંથ ગુરુઓની સેવા, સ્વાધ્યાય, સંયમ, (યોગ્યતાનુસાર) તપ અને દાન—એ છ કર્મ શ્રાવકોએ પ્રતિદિન કરવા યોગ્ય છે.

શ્રાવકના આઠ મુળગુણ

મદ્યમાંસમધુત્યાગી ત્યક્તોદુમ્બરપંચકઃ ।

નામતઃ શ્રાવકઃ ધ્યાતો નાન્યથાઽપિ તથા ગૃહી ॥૭૨૬॥

(પંચાધ્યાયી)

અર્થ :—મદ્ય, માંસ તથા મધનો ત્યાગ કરવાવાળો અને પાંચ  
★ઉદુમ્બર ફળોને છોડવાવાળો ગૃહસ્થ નામથી શ્રાવક કહેવાય છે પણ  
મઘાદિકનું સેવન કરવાવાળો ગૃહસ્થ નામથી પણ શ્રાવક કહી શકાતો નથી.

\*

## ૨પાઠ ૯ મો

### મિચ્છા મિ દુક્કંડં

આ ભવ ને ભવોભવ મહીં થયો વેરવિરોધ,

અંધ બની અજ્ઞાનથી, કર્યો અતિશય ક્રોધ;

તે સવિ મિચ્છા મિ દુક્કંડં.

★ જે વૃક્ષોને તોડવાથી દૂધ નીકળે છે એવા વડ, પીપર, ઉંબર, કંદુબર, પાકર વૃક્ષોને ક્ષીરવૃક્ષ અથવા ઉદુમ્બર કહે છે. તેમાં સૂક્ષ્મ તથા સ્થૂલ ત્રસ જીવોની ઘણી ઉત્પત્તિ થાય છે.

૧, ૨ આલોચનાદિ--પદ્મસંગ્રહ, પાનું ૧૦૧, ૫૭.



જીવ ખમાવું છું સવિ, ક્ષમા કરજો સદાય,  
વેરવિરોધ ટળી જજો, અક્ષયપદ—સુખ સોય;  
સમભાવી આતમ થશે.

ભારે કર્મી જીવડા, પીએ વેરનું ઝેર,  
ભવાટવીમાં તે ભમે, પામે નહિ શિવ—લહેર;  
ધર્મનો મર્મ વિચારજો.

## પાઠ ૧૦ મો

[પરમપદ પ્રાપ્તિની ભાવના કાયોત્સર્ગરૂપે કહેવામાં આવે છે]

(નમસ્કાર મંત્ર બોલવો)

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે?  
ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્ગ્રથ જો?  
સર્વ સંબંધનું બંધન તીક્ષ્ણ છેદીને,  
વિચરશું ક્વ મહત્પુરુષને પંથ જો? અપૂર્વ૦ ૧.

સર્વ ભાવથી ઔદાસીન્યવૃત્તિ કરી,  
માત્ર દેહ તે સંયમહેતુ હોય જો;  
અન્ય કારણે અન્ય કશું કલ્પે નહીં,  
દેહે પણ કિંચિત્ મૂર્છા નવ જોય જો. અપૂર્વ૦ ૨.

દર્શનમોહ વ્યતીત થઈ ઊપજ્યો બોધ જે,  
દેહ ભિન્ન કેવલ ચૈતન્યનું જ્ઞાન જો;  
તેથી પ્રક્ષીણ ચારિત્રમોહ વિલોકિયે,  
વર્તે એવું શુદ્ધસ્વરૂપનું ધ્યાન જો. અપૂર્વ૦ ૩.

આત્મસ્થિરતા ત્રણ સંક્ષિપ્ત યોગની,  
મુખ્યપણે તો વર્તે દેહપર્યંત જો;  
ઘોર પરિષદ કે ઉપસર્ગભયે કરી,  
આવી શકે નહીં તે સ્થિરતાનો અંત જો. અપૂર્વ૦ ૪.

સંયમના હેતુથી યોગપ્રવર્તના,  
 સ્વરૂપલક્ષે જિન આજ્ઞા આધીન જો;  
 તે પણ ક્ષણ ક્ષણ ઘટતી જાતી સ્થિતિમાં,  
 અંતે થાયે નિજસ્વરૂપમાં લીન જો. અપૂર્વ૦ ૫.

પંચ વિષયમાં રાગદ્વેષ વિરહિતતા,  
 પંચ પ્રમાદે ન મળે મનનો ક્ષોભ જો;  
 દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર ને કાળ, ભાવ પ્રતિબંધવણ,  
 વિચરવું ઉદયાધીન પણ વીતલોભ જો. અપૂર્વ૦ ૬.

ક્રોધ પ્રત્યે તો વર્તે ક્રોધસ્વભાવતા,  
 માન પ્રત્યે તો દીનપણાનું માન જો;  
 માયા પ્રત્યે માયા સાક્ષી ભાવની,  
 લોભ પ્રત્યે નહીં લોભ સમાન જો. અપૂર્વ૦ ૭.

બહુ ઉપસર્ગકર્તા પ્રત્યે પણ ક્રોધ નહીં,  
 વંદે ચક્રી તથાપિ ન મળે માન જો;  
 દેહ જાય પણ માયા થાય ન રોમમાં,  
 લોભ નહીં છો પ્રબળ સિદ્ધિ નિદાન જો. અપૂર્વ૦ ૮.

નગ્નભાવ, મુંડભાવ સહ અસ્નાનતા,  
 અદંતધોવન આદિ પરમ પ્રસિદ્ધ જો;  
 કેશ, રોમ, નખ કે અંગે શૃંગાર નહીં,  
 દ્રવ્યભાવ સંયમમય નિર્ગ્રંથ સિદ્ધ જો. અપૂર્વ૦ ૯.

શત્રુ મિત્ર પ્રત્યે વર્તે સમદર્શિતા,  
 માન અમાને વર્તે તે જ સ્વભાવ જો;  
 જીવિત કે મરણે નહીં ન્યૂનાધિકતા,  
 ભવ મોક્ષે પણ શુદ્ધ વર્તે સમભાવ જો. અપૂર્વ૦ ૧૦.

એકાકી વિચરતો વળી સ્મશાનમાં,  
 વળી પર્વતમાં વાઘ સિંહ સંયોગ જો;

અડોલ આસન, ને મનમાં નહીં ક્ષોભતા,  
 પરમ મિત્રનો જાણે પામ્યા યોગ જો. અપૂર્વ૦ ૧૧.  
 ઘોર તપશ્ચર્યામાં પણ મનને તાપ નહીં,  
 સરસ અન્ને નહીં મનને પ્રસન્નભાવ જો;  
 રજકણ કે રિદ્ધિ વૈમાનિક દેવની,  
 સર્વે માન્યાં પુદ્ગલ એક સ્વભાવ જો. અપૂર્વ૦ ૧૨.

(નમસ્કાર બોલી કાયોત્સર્ગ પારવો)

L

### પાઠ ૧૧ મો પ્રત્યાખ્યાન

[એકી સાથે બે પ્રતિક્રમણ કરે કે કેવળ આ પ્રતિક્રમણ કરે  
 ત્યારે પહેલાં પ્રતિક્રમણ પાઠ ૧૬માં બતાવ્યા પ્રમાણે અહીં  
 પ્રત્યાખ્યાન કરવું.]

1L

### પાઠ ૧૨ મો

### જિનજીની વાણી

સીમંધર મુખથી ફૂલડાં ખરે,  
 એની કુંદકુંદ ગૂંથે માળ રે,  
 જિનજીની વાણી ભલી રે...સીમંધર૦  
 વાણી ભલી મન લાગે રળી,  
 જેમાં સાર—સમય શિરતાજ રે,  
 જિનજીની વાણી ભલી રે...સીમંધર૦  
 ગૂંથ્યાં પાહુડ ને ગૂંથ્યું પંચાસ્તિ,  
 ગૂંથ્યું પ્રવચનસાર રે,  
 જિનજીની વાણી ભલી રે.  
 ગૂંથ્યું નિયમસાર, ગૂંથ્યું રચણસાર,  
 ગૂંથ્યો સમયનો સાર રે,  
 જિનજીની વાણી ભલી રે.....સીમંધર૦

સ્યાદ્વાદ કેરી સુવાસે ભરેલો,  
 જિનજીનો ઝંકારનાદ રે,  
 જિનજીની વાણી ભલી રે.  
 વંદું જિનેશ્વર, વંદું હું કુંદકુંદ,  
 વંદું એ ઝંકારનાદ રે,  
 જિનજીની વાણી ભલી રે....સીમંધર૦  
 હેડે હજો, મારા ભાવે હજો,  
 મારા ધ્યાને હજો જિનવાણ રે,  
 જિનજીની વાણી ભલી રે.  
 જિનેશ્વરદેવની વાણીના વાયરા,  
 વાજો મને દિનરાત રે,  
 જિનજીની વાણી ભલી રે....સીમંધર૦

11

પાઠ ૧૩ મો

અંતિમ મંગલ

તત્પ્રતિ પ્રીતિચિત્તેન યેન વાર્તાપિ હિ શ્રુતા ।  
 નિશ્ચિતં સ ભવેદ્ભવ્યો ભાવિનિર્વાણભાજનમ્ ॥ ૨૩ ॥

[પદ્મનંદિપંચવિંશતિકા—એકત્વસપ્તતિ]

અર્થ :—જે જીવે પ્રસન્નચિત્તથી આ ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માની  
 વાત પણ સાંભળી છે તે ભવ્ય પુરુષ ભવિષ્યમાં થનારી મુક્તિનું  
 અવશ્ય ભાજન થાય છે.

સર્વમંગલમાંગલ્યં સર્વકલ્યાણકારકં ।

પ્રધાનં સર્વધર્માણાં જૈનં જયતુ શાસનમ્ ॥

ઈતિ બીજું પ્રતિક્રમણ પૂર્ણ થયું.

નમઃ સમયસારાય સ્વાનુભૂત્યા ચકાસતે ।

ચિત્સ્વભાવાય ભાવાય સર્વભાવાન્તરચ્છિદે ॥

ળવિ હોદિ અપ્પમત્તો ણ પમત્તો જાણગો દુ જો ભાવો ।

ઁવં ધર્ણતિ સુદ્ધં ણાદો જો સો દુ સો ચેવ ॥

ભાવયેદ્ભેદવિજ્ઞાનમિદમચ્છિન્નધારયા ।

તાવઘાવત્પરાચ્ચ્યુત્વા જ્ઞાનં જ્ઞાને પ્રતિષ્ઠતે ॥

ભેદવિજ્ઞાનતઃ સિદ્ધાઃ સિદ્ધા યે કિલ કેચન ।

અસ્યૈવાભાવતો બદ્ધા બદ્ધા યે કિલ કેચન ॥

આત્મા જ્ઞાનં સ્વયં જ્ઞાનં જ્ઞાનાદન્યત્કરોતિ કિમ્ ।

પરભાવસ્ય કર્તાત્મા મોહોઽયં વ્યવહારિણામ્ ॥

\*

(સ્વાધ્યાય માટે)

## ઉપાદાન—નિમિત્તના દોહા

**પ્રશ્ન :—**

ગુરુ-ઉપદેશ નિમિત્ત બિન, ઉપાદાન બલહીન;

જ્યોં નર દૂજે પાંવ બિન ચલવેકો આધીન. ૧.

હોં જાને થા એક હી, ઉપાદાનસોં કાજ;

થકે સહાઈ પૌન બિન, પાની માંહિ જહાજ. ૨.

અર્થ :—ગુરુના ઉપદેશના નિમિત્ત વગર ઉપાદાન (આત્મા પોતે) બળ વગરનું છે, જેમ માણસને ચાલવા માટે બીજા પગ વગર ચાલે નહીં તેમ.

જે એમ જ જાણે છે કે—એક ઉપાદાનથી જ કામ થાય (તે બરાબર નથી.) જેમ પાણીમાં વહાણ પવનની મદદ વગર થાકે છે તેમ.

ઉત્તર :—

જ્ઞાન નૈન કિરિયા ચરણ, દોઊ શિવમગ ધાર;  
ઉપાદાન નિહચૈ જહાં, તહાં નિમિત્ત વ્યવહાર. ૩.

અર્થ :—સમ્યગ્દર્શન પૂર્વકનું જ્ઞાન અને તે જ્ઞાનમાં ચરણરૂપ (સ્થિરતારૂપ) ક્રિયા તે બંને શિવમાર્ગ (મોક્ષમાર્ગ)ને ધારણ કરે છે.

જ્યાં ઉપાદાન ખરેખર (નિશ્ચય) હોય ત્યાં નિમિત્ત હોય જ છે એ વ્યવહાર છે. (પરવસ્તુ—નિમિત્ત હાજરરૂપ હોય છે એમ પરનું જ્ઞાન કરવું તેને વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે.)

ઉપાદાન નિજ ગુણ જહાં, તહાં નિમિત્ત પર હોય;  
ભેદજ્ઞાન પરમાણ વિધિ, વિરલા બૂઝૈ કોય. ૪.

અર્થ :—જ્યાં પોતાનો ગુણ ઉપાદાનરૂપે તૈયાર હોય ત્યાં તેને અનુકૂળ પર નિમિત્ત હોય એવી રીતે ભેદજ્ઞાનના પ્રવીણ પુરુષ જાણે છે. અને તેવા કોઈ વિરલા જ બૂઝે છે. (મુક્ત થાય છે.)

ઉપાદાન બલ જહાં તહાં, નહિં નિમિત્તકો દાવ;  
એક ચક્રસોં રથ ચલૈ, રવિકો યહૈ સ્વભાવ. ૫.

અર્થ :—જ્યાં જુઓ ત્યાં ઉપાદાનનું બળ છે; નિમિત્તનો દાવ નથી, અર્થાત્ નિમિત્ત કાંઈ પણ કરી શકતું નથી; જેમ સૂર્યનો એવો સ્વભાવ છે કે એક ચક્રથી રથ ચાલે છે તેમ.

સઘૈ વસ્તુ અસહાય જહાં, તહાં નિમિત્ત હૈ કૌન;  
જ્યોં જહાજ પરવાહમેં, તિરૈ સહજ બિન પૌન. ૬.

---

નોટ :—(૧) ઉપાદાન = વસ્તુની સહજ શક્તિ. (૨) નિમિત્ત = સંયોગી કારણ. (૩) દૃષ્ટાંતમાં એક પૈડું સૂર્યના રથનું કહ્યું તેમ જ હાલ યુરોપ વગેરે દેશોમાં પર્વતોમાં ચાલતી રેલગાડીઓ એક જ પૈડાથી ચાલે છે. (૪) ઉપાદાન પોતે પોતાથી પોતામાં કાર્ય કરે છે. નિમિત્ત હાજરરૂપ હોય છે, પણ તે ઉપાદાનને કાંઈ મદદ કે અસર કરી શકતું નથી એમ બતાવ્યું છે.

અર્થ :—વસ્તુ (આત્મા) પરસહાય વિના જ સાધી શકાય છે, તેમાં નિમિત્ત કેવું? (નિમિત્ત પરમાં કાંઈ કરતું નથી.) જેમ પાણીના પ્રવાહમાં વહાણ પવન વિના સહજ તરે છે તેમ.

ઉપાદાન વિધિ નિરવચન, હૈ નિમિત્ત ઉપદેશ;  
બસૈ જુ જૈસે દેશમેં, ધરૈ સુ તૈસે ભેષ. ૭.

અર્થ :—ઉપાદાનની રીત નિર્વચનીય છે, નિમિત્તથી ઉપદેશ દેવાની રીત છે. જેમ જીવ જે દેશમાં વસે તે તે દેશનો વેશ પહેરે છે તેમ.

\*

ભૈયા ભગવતીદાસજી કૃત

## ઉપાદાન—નિમિત્તનો સંવાદ

(દોહરા)

પાદ પ્રણમિ જિનદેવકે, એક ઉક્તિ ઉપજાય;  
ઉપાદાન અરુ નિમિત્તકો, કહું સંવાદ બનાય. ૧.

અર્થ :—જિનદેવનાં ચરણે પ્રણામ કરી, એક અપૂર્વ કથન તૈયાર કરું છું. ઉપાદાન અને નિમિત્તનો સંવાદ બનાવીને તે કહું છું. ૧.

પ્રશ્ન :—

પૂછત હૈ કોઊ તહાં, ઉપાદાન કિહ નામ;  
કહો નિમિત્ત કહિયે કહા, કબકે હૈં ઈહ ઠામ. ૨.

અર્થ :—ત્યાં કોઈ પૂછે છે કે—ઉપાદાન કોનું નામ? નિમિત્ત કોને કહીએ? અને ક્યારથી તેમનો સંબંધ છે તે કહો. ૨.

ઉત્તર :—

ઉપાદાન નિજશક્તિ હૈ, જિયકો મૂલ સ્વભાવ;  
હૈ નિમિત્ત પરયોગતેં, બન્યો અનાદિ બનાવ. ૩.

અર્થ :—ઉપાદાન પોતાની શક્તિ છે, તે જીવનો મૂળ સ્વભાવ છે; અને પરસંયોગ નિમિત્ત છે. તેમનો સંબંધ અનાદિથી બની રહ્યો છે. ૩.

**નિમિત્ત :—**

નિમિત્ત કહે મોકોં સબૈ, જાનત હૈં જગલોક;  
તેરો નાँવ ન જાનહીં, ઉપાદાન કો હોય. ૪.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે જગતના સર્વ લોકો મને જાણે છે; ઉપાદાન શું છે તેનું નામ પણ જાણતા નથી. ૪.

**ઉપાદાન :—**

ઉપાદાન કહે રે નિમિત્ત, તૂ કહા કરે ગુમાન;  
મોકોં જાનેં જીવ વે, જો હૈં સમ્યક્વાન. ૫.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે:—અરે નિમિત્ત! તું અભિમાન શા માટે કરે છે? જે જીવ સમ્યક્જ્ઞાની (આત્માના સાચા જ્ઞાની) છે તે મને જાણે છે. ૫.

**નિમિત્ત :—**

કહેં જીવ સબ જગતકે, જો નિમિત્ત સોઈ હોય;  
ઉપાદાનકી બાતકો, પૂછે નાંહિ કોય. ૬.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે:—જગતના સર્વ જીવો કહે છે કે જો નિમિત્ત હોય તો (કાર્ય) થાય, ઉપાદાનની વાતનું કોઈ કાંઈ પૂછતું નથી. ૬.

**ઉપાદાન :—**

ઉપાદાન બિન નિમિત્ત તૂ, કર ન સકૈ ઈક કાજ;  
કહા ભયો જગ ના લખૈ, જાનત હૈં જિનરાજ. ૭.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે:—અરે નિમિત્ત! એક પણ કાર્ય ઉપાદાન વિના થઈ શકતું નથી. જગત ન જાણે તેથી શું થયું? જિનરાજ તે જાણે છે.



**નિમિત્ત :—**

દેવ જિનેશ્વર, ગુરુ યતી, અરુ જિન-આગમ સાર;  
ઈહિ નિમિત્તે જીવ સબ, પાવત હેં ભવપાર. ૮.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે:—જિનેશ્વર દેવ, નિર્ગ્રંથ ગુરુ અને વીતરાગનાં આગમ ઉત્કૃષ્ટ છે; એ નિમિત્તો વડે બધા જીવો ભવનો પાર પામે છે. ૮.

**ઉપાદાન :—**

યહ નિમિત્ત ઈસ જીવકો, મિલ્યો અનંતી બાર;  
ઉપાદાન પલટયો નહીં, તૌ ભટક્યૌ સંસાર. ૯.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે:—એ નિમિત્તો આ જીવને અનંતી વાર મળ્યા, પણ ઉપાદાન (જીવ પોતે) પલટ્યું નહિ તેથી તે સંસારમાં ભટક્યો. ૯.

**નિમિત્ત :—**

કૈ કેવલિ કૈ સાધુકે, નિકટ ભવ્ય જો હોય;  
સો ક્ષાયક સમ્યક્ લહે, યહ નિમિત્તબલ જોય. ૧૦.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે:—જો કેવલી ભગવાન અથવા શ્રુતકેવલી મુનિ પાસે ભવ્ય જીવ હોય તો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રગટે છે એ નિમિત્તનું બળ જુઓ! ૧૦.

**ઉપાદાન :—**

કેવલિ અરુ મુનિરાજકે, પાસ રહેં બહુ લોય;  
પૈ જાકો સુલટ્યો ધની, ક્ષાયક તાકો હોય. ૧૧.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે:—કેવળી અને શ્રુતકેવળી મુનિરાજ પાસે ઘણા લોકો રહે છે, પણ જેનો ઘણી (આત્મા) સવળો થાય તેને જ ક્ષાયિક (સમ્યક્ત્વ) થાય છે. ૧૧.

**નિમિત્ત :—**

હિંસાદિક પાપન ક્રિયે, જીવ નર્કમાં જાહિં;  
જો નિમિત્ત નહિં કામકો, તો ઈમ કાહે કહાહિં. ૧૨.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે :—જે હિંસાદિક પાપો કરે છે તે નર્કમાં જાય છે. જો નિમિત્ત કામનું ન હોય તો એમ શા માટે કહ્યું? ૧૨.

**ઉપાદાન :—**

હિંસામેં ઉપયોગ જિહં, રહે બ્રહ્મકે રાય;  
તેઈ નર્કમેં જાત હેં, મુનિ નહિં જાહિં કદાય. ૧૩.

અર્થ :—હિંસામાં જેનો ઉપયોગ (ચૈતન્યના પરિણામ) હોય અને જે આત્મા તેમાં રાચી રહે તે જ નર્કમાં જાય છે, (ભાવ) મુનિ કદાપિ નર્કમાં જતા નથી. ૧૩.

**નિમિત્ત :—**

દયા દાન પૂજા ક્રિયે, જીવ સુખી જગ હોય;  
જો નિમિત્ત જૂઠો કહો, યહ ક્યોં માને લોય. ૧૪.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે :—દયા, દાન, પૂજા કરે તો જીવ જગતમાં સુખી થાય છે. જો નિમિત્ત, તમે કહો છો તેમ, જૂઠું હોય તો લોકો એમ કેમ માને? ૧૪.

**ઉપાદાન :—**

દયા દાન પૂજા ભલી, જગત માંહિં સુખકાર;  
તહં અનુભવકો આચરન, તહં યહ બંધ વિચાર. ૧૫.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે :—દયા, દાન, પૂજા, વગેરે શુભભાવ ભલે જગતમાં બાહ્ય સગવડ આપે, પણ અનુભવના આચરણનો વિચાર કરતાં, એ બધા બંધ છે (ધર્મ નથી). ૧૫.

**નિમિત્ત :—**

યહ તો બાત પ્રસિદ્ધ હે, સોચ દેખ ઉર માંહિ;  
નરદેહી કે નિમિત્ત બિન, જિય ક્યોં મુકિત ન જાહિં. ૧૬.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે :—એ વાત તો પ્રસિદ્ધ છે કે નરદેહના નિમિત્ત વિના જીવ મુક્તિ પામતો નથી. તેથી હે ઉપાદાન! તું આ બાબતનો અંતરમાં વિચાર કરી જો. ૧૬.

**ઉપાદાન:—**

દેહ પીંજરા જીવકો, રોકે શિવપુર જાત;  
ઉપાદાનકી શક્તિસોં, મુક્તિ હોત રે બ્રાત! ૧૭.

અર્થ :—ઉપાદાન નિમિત્તને કહે છે :—અરે ભાઈ! દેહનું પીંજરું તો જીવને મોક્ષ જતાં રોકે છે, પણ ઉપાદાનની શક્તિથી મોક્ષ થાય છે.

નોંધ :—અહીં દેહનું પીંજરું જીવને મોક્ષ જતાં રોકે છે એમ કહ્યું છે તે વ્યવહારકથન છે. જીવ શરીર ઉપર લક્ષ કરી, તેમાં મારાપણાની પક્કડ કરી, પોતે વિકારમાં રોકાય છે, ત્યારે શરીરનું પીંજરું જીવને રોકે છે એમ ઉપચારથી કહેવાય છે. ૧૭.

**નિમિત્ત:—**

ઉપાદાન સબ જીવપૈ, રોકનહારો કૌન;  
જાતે ક્યોં નહિં મુક્તિમેં, બિન નિમિત્તકે હૌન. ૧૮.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે :—ઉપાદાન તો બધા જીવોને છે, તો પછી તેમને રોકનાર કોણ છે? તેઓ મુક્તિમાં કેમ જતા નથી? નિમિત્ત નથી મળતું તેથી તેમ થાય છે. ૧૮.

**ઉપાદાન:—**

ઉપાદાન સુ અનાદિકો, ઉલટ રહ્યો જગ માંહિં;  
સુલટત હી સૂધે ચલે, સિદ્ધલોકકો જાહિં. ૧૯.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે :—જગતમાં ઉપાદાન અનાદિથી ઊલટું થઈ રહ્યું છે સુલટું થતાં સીધું ચાલે છે અર્થાત્ સાચું જ્ઞાન અને ચારિત્ર થાય છે અને તેથી સિદ્ધલોકમાં તે જાય છે (મોક્ષ પામે છે.) ૧૯.

**નિમિત્ત:—**

કહું અનાદિ બિન નિમિત્ત હી, ઉલટ રહ્યો ઉપયોગ;  
ઐસી બાત ન સંભવૈ, ઉપાદાન તુમ જોગ. ૨૦.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે :—અનાદિથી નિમિત્ત વગર જ ઉપયોગ (જ્ઞાનનો વ્યાપાર) શું ઊલટો થઈ રહ્યો છે? હે ઉપાદાન! એવી તારી વાત વ્યાજબી સંભવતી નથી. ૨૦.

**ઉપાદાન :—**

ઉપાદાન કહે રે નિમિત્ત, હમપૈ કહી ન જાય;  
ઐસે હી જિન કેવલી, દેખૈ ત્રિભુવનરાય. ૨૧.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે :—અરે નિમિત્ત! મારાથી કહી શકાય નહિ; જિન કેવળી ત્રિભુવનરાય એમ જ દેખે છે.

નોંધ :—અહીં કહે છે કે :—ઉપાદાનમાં કાર્ય થાય ત્યારે નિમિત્ત સ્વયં હાજર હોય, પણ ઉપાદાનને તે કાંઈ કરી શકતું નથી એમ અનંત જ્ઞાનીઓ તેમના જ્ઞાનમાં દેખે છે. ૨૧.

**નિમિત્ત :—**

જો દેખ્યો ભગવાનને, સો હી સાંચો આહિ;  
હમ તુમ સંગ અનાદિકે, બલી કહોગે કાહિ. ૨૨.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે :—ભગવાને જે દેખ્યું તે જ સાચું છે એ ખરું, પણ મારો અને તારો સંબંધ અનાદિનો છે, માટે આપણામાંથી બળવાન કોને કહેવો? (બન્ને સરખા છીએ એમ તો કહો). ૨૨.

**ઉપાદાન :—**

ઉપાદાન કહે વહ બલી, જાકો નાશ ન હોય;  
જો ઉપજત વિનશત રહે, બલી કહાંતેં સોય. ૨૩.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે જેનો નાશ ન થાય તે બળવાન; જે ઊપજે અને વણસે તે બળવાન કેવી રીતે હોઈ શકે? (ન જ હોય).

નોંધ :—ઉપાદાન ત્રિકાળી અખંડ એકરૂપ વસ્તુ પોતે છે, તેથી તેનો નાશ નથી. નિમિત્ત તો સંયોગરૂપ છે, આવે ને જાય તેથી નાશરૂપ છે, તેથી ઉપાદાન જ બળવાન છે. ૨૩.

**નિમિત્ત :—**

ઉપાદાન તુમ જોર હો, તો ક્યોં લેત અહાર;  
પરનિમિત્તકે યોગસોં, જીવત સખ સંસાર. ૨૪.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે :—હે ઉપાદાન! તારું જો જોર છે તો તું આહાર શા માટે લે છે? સંસારના બધા જીવો પર નિમિત્તના યોગથી જીવે છે. ૨૪.

**ઉપાદાન :—**

જો અહારકે જોગસોં, જીવત હૈ જગ માંહિં;  
તો વાસી સંસારકે, મરતે કોઊ નાંહિં. ૨૫.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે :—જો આહારના જોગથી જગતના જીવો જીવતા હોય તો સંસારવાસી કોઈ જીવ મરત જ નહિ. ૨૫.

**નિમિત્ત :—**

સૂર સોમ મણિ અગ્નિકે, નિમિત્ત લખેં યે નૈન;  
અંધકારમેં કિત ગયો, ઉપાદાન દેગ દૈન. ૨૬.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે :—સૂર્ય, ચંદ્ર, મણિ કે અગ્નિનું નિમિત્ત હોય તો આંખ દેખી શકે છે; ઉપાદાન જો દેખવાનું (કામ) આપતું હોય તો અંધકારમાં તે ક્યાં ગયું? (અંધકારમાં કેમ આંખેથી દેખાતું નથી?) ૨૬.

**ઉપાદાન :—**

સૂર સોમ મણિ અગ્નિ જો, કરેં અનેક પ્રકાશ;  
નૈનશક્તિ બિન ના લખે, અંધકાર સમ ભાસ. ૨૭.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે :—જોકે સૂર્ય, ચંદ્ર, મણિ અને અગ્નિ અનેક પ્રકારનો પ્રકાશ કરે છે તોપણ દેખવાની શક્તિ વિના દેખાય નહીં; બધું અંધકાર જેવું ભાસે છે. ૨૭.

**નિમિત્ત :—**

કહેં નિમિત્ત વે જીવ કો મો બિન જગકે માંહિં?  
સબૈ હમારે વશ પરે, હમ બિન મુક્તિ ન જાહિં. ૨૮.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે :—મારા વિના જગતમાં જીવ કોણ માત્ર? બધા મારે વશ પડ્યા છે; મારા વિના મુક્તિ થતી નથી? ૨૮.

**ઉપાદાન :—**

ઉપાદાન કહે રે નિમિત્ત! એસે બોલ ન બોલ;  
તોકો તજ નિજ ભજત હેં, તેહી કરેં કિલોલ. ૨૯.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે :—અરે નિમિત્ત! એવાં વચનો ન બોલ. તારા ઉપરની દૃષ્ટિને તજ જે જીવ પોતાનું ભજન કરે છે તે જ કલ્લોલ (આનંદ) કરે છે. ૨૯.

**નિમિત્ત :—**

કહે નિમિત્ત હમકો તજે, તે કેસે શિવ જાત?  
પંચમહાવ્રત પ્રગટ હેં, ઓર હું ક્રિયા વિખ્યાત. ૩૦.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે :—અમને તજવાથી મોક્ષ કેવી રીતે જવાય? પાંચ મહાવ્રત પ્રગટ છે; વળી બીજી ક્રિયા પણ વિખ્યાત છે. (તેને લોકો મોક્ષનું કારણ માને છે). ૩૦.

**ઉપાદાન :—**

પંચમહાવ્રત જોગત્રય, ઓર સકલ વ્યવહાર;  
પરકો નિમિત્ત ખપાયકે, તબ પહુંચે ભવપાર. ૩૧.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે :—પાંચ મહાવ્રત, મન, વચન અને કાય એ ત્રણ તરફનું જોડાણ, વળી બધો વ્યવહાર અને પર નિમિત્તનું લક્ષ જ્યારે જીવ છોડે ત્યારે ભવપારને પહોંચી શકે છે. ૩૧.

**નિમિત્ત :—**

કહે નિમિત્ત જગ મેં બડો, મોતેં બડો ન કોય;  
તીન લોકકે નાથ સબ, મો પ્રસાદતેં હોય. ૩૨.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે :—જગમાં હું મોટો છું, મારાથી

મોટો કોઈ નથી; બધા ત્રણ લોકના નાથ (તીર્થકરો) પણ મારી કૃપાથી થાય છે.

નોંધ :—સમ્યગ્દર્શનની ભૂમિકામાં જ્ઞાની જીવને શુભ વિકલ્પ આવતાં તીર્થકર-નામકર્મ બંધાય છે, તે દેષ્ટાંત રજૂ કરી, પોતાનું બળવાનપણું 'નિમિત્ત' આગળ ધરે છે. ૩૨.

**ઉપાદાન :—**

ઉપાદાન કહે તૂ કહા, ચહું ગતિમેં લે જાય;  
તો પ્રસાદતેં જીવ સબ, દુઃખી હોહિં રે ભાય. ૩૩.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે:—તું કોણ? તું તો જીવને ચારે ગતિમાં લઈ જાય છે. ભાઈ! તારી કૃપાથી સર્વે જીવો દુઃખી જ થાય છે.

નોંધ :—નિમિત્તાધીન દષ્ટિનું ફળ ચારે ગતિ એટલે સંસાર છે. નિમિત્ત પરાણે જીવને ચાર ગતિમાં લઈ જાય છે એમ સમજવું નહિ. ૩૩.

**નિમિત્ત :—**

કહે નિમિત્ત જો દુઃખ સહે, સો તુમ હમહિ લગાય;  
સુખી કૌનતેં હોત હૈ, તાકો દેહુ બતાય. ૩૪.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે:—જીવ દુઃખ સહન કરે છે તેનો દોષ તું અમારા ઉપર લગાવે છે, તો જીવ સુખી શાથી થાય છે તે બતાવી દે? ૩૪.

**ઉપાદાન :—**

જો સુખકો તૂ સુખ કહે, સો સુખ તો સુખ નાહિં;  
યે સુખ, દુખકે મૂલ હેં, સુખ અવિનાશી માહિં. ૩૫.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે:—જે સુખને તું સુખ કહે છે તે સુખ જ નથી; એ સુખ તો દુઃખનું મૂળ છે, આત્માના અંતરમાં અવિનાશી સુખ છે. ૩૫.

**નિમિત્ત :—**

અવિનાશી ઘટ ઘટ બસૈ, સુખ ક્યોં વિલસત નાંહિ ?  
શુભ નિમિત્તકે યોગ બિન, પરે પરે વિલલાહિં. ૩૬.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે:—અવિનાશી (સુખ) તો ઘટ ઘટ (દરેક જીવ)માં વસે છે, તો જીવોને સુખનો વિલાસ (ભોગવટો) કેમ નથી? શુભ નિમિત્તના યોગ વગર જીવ ક્ષણેક્ષણે દુઃખી થઈ રહ્યો છે. ૩૬.

**ઉપાદાન :—**

શુભ નિમિત્ત ઈહ જીવકો, મિલ્યો કઈ ભવસાર;  
પૈ ઈક સમ્યક્ દર્શ બિન, ભટકત ફિર્યો ગંવાર. ૩૭.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે:—શુભ નિમિત્ત આ જીવને ઘણા ભવોમાં મળ્યું; પણ એક સમ્યગ્દર્શન વિના આ જીવ ગમારપણે (અજ્ઞાનભાવે) ભટક્યા કરે છે. ૩૭.

**નિમિત્ત :—**

સમ્યક્ દર્શ ભયે કહા ત્વરિત મુક્તિમેં જાહિં;  
આગે ધ્યાન નિમિત્ત હૈ, તે શિવકો પહુંચાહિં. ૩૮.

અર્થ :—નિમિત્ત કહે છે :—સમ્યગ્દર્શન થયે શું થયું? શું તેથી તુરત જ મુક્તિમાં જવાય છે? આગળ પણ ધ્યાન નિમિત્ત છે; તે શિવ (મોક્ષ) પદમાં પહોંચાડે છે. ૩૮.

**ઉપાદાન :—**

છોર ધ્યાનકી ધારના, મોર યોગકી રીતિ;  
તોર કર્મકે જાલકો, જોર લઈ શિવપ્રીતિ. ૩૯.

અર્થ :—ઉપાદાન કહે છે—ધ્યાનની ધારણા છોડીને, યોગની રીતને સમેટી લઈને, કર્મની જાળને તોડી, પુરુષાર્થ વડે શિવપદની પ્રાપ્તિ જીવ કરે છે. ૩૯.



## નિમિત્તનો પરાજય :—

તબ નિમિત્ત હાર્યો તહાં, અબ નહિં જોર બસાય;  
ઉપાદાન શિવલોકમેં, પહુંચ્યો કર્મ ખપાય. ૪૦.

અર્થ :—ત્યારે નિમિત્ત ત્યાં હાર્યું; હવે તે કાંઈ જોર કરતું નથી. ઉપાદાન કર્મનો ક્ષય કરી શિવલોકમાં (સિદ્ધપદમાં) પહોંચ્યું. ૪૦.

## ઉપદાનની જીત :—

ઉપાદાન જીત્યો તહાં, નિજબલ કર પરકાસ;  
સુખ અનંત ધ્રુવ ભોગવે, અંત ન બરન્યો તાસ. ૪૧.

અર્થ :—આ રીતે પોતાના બળનો પ્રકાશ કરીને ઉપાદાન જીત્યું. (તે ઉપાદાન હવે) અનંત ધ્રુવ સુખને ભોગવે છે કે જેનો અંત આવતો નથી. ૪૧.

## તત્ત્વસ્વરૂપ :—

ઉપાદાન અરુ નિમિત્ત યે, સબ જીવનપૈ વીર;  
જો નિજશક્તિ સંભારણી, સો પહુંચે ભવતીર. ૪૨.

અર્થ :—ઉપાદાન અને નિમિત્ત એ બધા જીવોને હોય છે, પણ જે વીર છે તે નિજશક્તિને સંભાળી લે છે અને ભવનો પાર પામે છે. ૪૨.

## આત્માનો મહિમા :—

ભૈયા મહિમા બ્રહ્મકી, કેસે વરની જાય;  
વચન-અગોચર વસ્તુ હૈ, કહિવો વચન બનાય. ૪૩.

અર્થ :—ભૈયા (ભગવતીદાસ) કહે છે:—બ્રહ્મનો (આત્માનો) મહિમા કેમ વર્ણવ્યો જાય? તે વસ્તુ વચનથી અગોચર છે—ક્યાં વચનો વડે બતાવાય? ૪૩.

**સરસ સંવાદ :—**

ઉપાદાન અરુ નિમિત્તકો, સરસ બન્યો સંવાદ;  
સમદૈષ્ટિકો સુગમ હૈ, મૂરખકો બકવાદ. ૪૪.

અર્થ :—ઉપાદાન અને નિમિત્તનો આ સુંદર સંવાદ બન્યો છે; સમ્યદૈષ્ટિને તે સહેલો છે, મૂર્ખને બકવાદરૂપ લાગશે. ૪૪.

**આત્માના ગુણોને ઓળખે તે આ સ્વરૂપ જાણે.**

જો જાને ગુણ બ્રહ્મકે, સો જાને યહ ભેદ;  
સાખ જિનાગમસોં મિલૈ, તો મત કીજ્યો ખેદ. ૪૫.

અર્થ :—આત્માના ગુણોને જે જાણે તે આનો મર્મ જાણે; સાક્ષી જિનાગમથી મળે છે. માટે ખેદ (સંદેહ) કરવો નહિ. ૪૫.

**આગ્રામાં સંવાદ રચ્યો :—**

નગર આગરો અગ્ર હૈ, જૈની જનકો વાસ;  
તિહં થાનક રચના કરી, 'ભૈયા' સ્વમત્તિપ્રકાસ. ૪૬.

અર્થ :—આગરા શહેર જૈની જનોના વાસ માટે અગ્ર છે. તે ક્ષેત્રે આ રચના (ભગવતીદાસ) ભૈયાએ પોતાના જ્ઞાન અનુસાર કરી છે અથવા પોતાના જ્ઞાનના પ્રકાશ માટે કરી છે. ૪૬.

**રચનાકાલ :—**

સંવત વિક્રમ ભૂપકો, સત્રહસૈ પંચાસ;  
ફાલ્ગુન પહિલે પક્ષમેં, દશોં દિશા પરકાશ. ૪૭.

અર્થ :—વિક્રમ રાજાના સંવત ૧૭૫૦ ના ફાલ્ગુનના પ્રથમ પક્ષમાં દશે દિશામાં આનો પ્રકાશ થયો. ૪૭.

ઈતિ ઉપાદાન—નિમિત્ત સંવાદ



## શ્રી સદ્ગુરુદેવ-ઉપકારદર્શન

અહો! અહો! શ્રી સદ્ગુરુ, કરુણાસિંધુ અપાર;  
આ પામર પર પ્રભુ કર્યો, અહો! અહો! ઉપકાર.  
શું પ્રભુ ચરણ કને ધરું, આત્માથી સૌ હીન;  
તે તો પ્રભુએ આપિયો, વર્તુ ચરણાધીન.  
આ દેહાદિ આજથી, વર્તો પ્રભુ આધીન;  
દાસ દાસ હું દાસ છું, આપ પ્રભુનો દીન.  
ષટ્ સ્થાનક સમજાવીને, ભિન્ન બતાવ્યો આપ;  
મ્યાનથકી તરવારવત્, એ ઉપકાર અમાપ.  
જે સ્વરૂપ સમજયા વિના પામ્યો દુઃખ અનંત;  
સમજાવ્યું તે પદ નમું, શ્રી સદ્ગુરુ ભગવંત.  
પરમ પુરુષ પ્રભુ સદ્ગુરુ, પરમજ્ઞાન સુખધામ;  
જેણે આપ્યું ભાન નિજ, તેને સદા પ્રણામ.  
દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત;  
તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હો વંદન અગણિત.

\*

## પ્રણિપાત-સ્તુતિ

હે પરમકૃપાળુ દેવ! જન્મ, જરા, મરણાદિ સર્વ દુઃખોનો  
અત્યંત ક્ષય કરનારો એવો વીતરાગ પુરુષનો મૂળ માર્ગ આપ શ્રીમદે  
અનંત કૃપા કરી મને આપ્યો, તે અનંત ઉપકારનો પ્રતિઉપકાર  
વાળવા હું સર્વથા અસમર્થ છું; વળી આપ શ્રીમદ્ કંઈ પણ લેવાને  
સર્વથા નિઃસ્પૃહ છો; જેથી હું મન, વચન, કાયાની એકાગ્રતાથી  
આપના ચરણારવિંદમાં નમસ્કાર કરું છું, આપની પરમભક્તિ અને  
વીતરાગ પુરુષના મૂળ ધર્મની ઉપાસના મારા હૃદયને વિષે ભવપર્યંત  
અખંડ જાગ્રત રહો એટલું માંગુ છું તે સફળ થાઓ.

ૐ શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:

\*

# ગુરુદેવ પ્રત્યે ક્ષમાપના-સ્તુતિ

[ઉત્તમ ક્ષમાવાણી—પર્વ : ભાદરવા વદ ૧]

૧. ગુરુદેવ! તારાં ચરણમાં ફરી ફરી કરું હું વંદના,  
સ્થાપી અનંતાનંત તુજ ઉપકાર મારા હૃદયમાં.
૨. કરીને કૃપાદષ્ટિ, પ્રભુ! નિત રાખજો તુમ ચરણમાં,  
રે! ધન્ય છે એ જીવન જે વીતે શીતળ તુજ છાંયમાં.
૩. ગુરુદેવ! અવિનય કંઈ થયો, અપરાધ કંઈ પણ જે થયા,  
કરજો ક્ષમા અમ બાળને, એ દીનભાવે યાચના.
૪. મન-વચન-કાય થકી થયા જાણ્યે-અજાણ્યે દોષ જે,  
કરજો ક્ષમા સૌ દોષની, હે નાથ! વિનવું આપને.
૫. તારી ચરણસેવા થકી સૌ દોષ સહેજે જાય છે,  
ક્રોધાદિ ભાવ દૂરે થઈ ભાવો ક્ષમાદિક થાય છે.
૬. ગુરુવર! નમું હું આપને, અમ જીવનના આધારને,  
વૈરાગ્યપૂરિત જ્ઞાન-અમૃત સીંચનારા મેઘને.
૭. મિથ્યાત્વભાવે મૂઢ થઈ નિજતત્ત્વ નહિ જાણ્યું અરે!  
આપી ક્ષમા એ દોષની આ પરિભ્રમણ ટાળો હવે.
૮. સમ્યક્ત્વ-આદિક ધર્મ પામું, તુંજ ચરણ-આશ્રય વડે;  
જય જય થજો પ્રભુ! આપનો, સૌ ભક્ત શાસનના ચહે.

\*

## તાત્વિક સુવાક્ય

દંસણમૂલો ધમ્મો । ધર્મનું મૂળ દર્શન છે.

સમયસાર જિનરાજ હૈ, સ્યાદ્વાદ જિન-વૈન.

હું સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મા છું.

સ્વરૂપસ્થિત સદ્ગુરુદેવનો પ્રભાવના-ઉદય જગતનું કલ્યાણ કરો,  
જયવંત વર્તો.

આત્મા પોતાપણે છે અને પરપણે નથી એવી જે દૃષ્ટિ તે જ ખરી  
અનેકાંતદૃષ્ટિ છે.

વહ સાધન બાર અનંત કિયો, તદપિ કદ્ય હાથ હજુ ન પર્યો;  
અબ ક્યો ન બિચારત હૈ મનસેં, કદ્ય ઔર રહા ઉન સાધનસેં.  
દુર્લભ મનુષ્યપણું પામીને જે વિષયોમાં રમે છે તે રાખને માટે  
રત્નને બાળે છે.

મહાપુરુષનાં આચરણ જોવા કરતાં તેનું અંતઃકરણ જોવું એ વધારે  
પરીક્ષા છે.

ગમે તેવા તુચ્છ વિષયમાં પ્રવેશ છતાં ઉજ્જવલ આત્માઓનો સ્વતઃ  
વેગ વૈરાગ્યમાં ઝંપલાવ્યું એ છે.

જ્ઞાનથી જ રાગ-દ્વેષ નિર્મૂળ થાય. જ્ઞાનનું મુખ્ય સાધન વિચાર છે.

વિચારદશાનું મુખ્ય સાધન સત્પુરુષનાં વચનનું યથાર્થ ગ્રહણ છે.

ગમ પડ્યા વિના આગમ અનર્થકારક થઈ પડે છે. સંત વિના  
અંતની વાતમાં અંત પમાતો નથી.

અંતરનું સુખ અંતરની સ્થિતિમાં છે, સ્થિતિ થવા માટે બાહ્ય  
પદાર્થોનું આશ્ચર્ય ભૂલ. સમશ્રેણી રહેવી દુર્લભ છે, નિમિત્તાધીન  
વૃત્તિ ફરી ફરી થઈ જાય છે. ન થવા અચળ ગંભીર ઉપયોગ  
રાખ.

શુદ્ધ ઉપયોગ એ ધર્મ; ભાવે ભવનો અભાવ.

ક્રિયા એ કર્મ, ઉપયોગ એ ધર્મ, પરિણામ એ બંધ; ભૂલ એ મિથ્યાત્વ, શોકને સંભારવો નહીં—આ ઉત્તમ વસ્તુ જ્ઞાનીઓએ મને આપી.

તુજ પાદથી સ્પર્શાઈ એવી ધૂલિને પણ ધન્ય છે.

જેને પુણ્યની રુચિ છે તેને જડની રુચિ છે, તેને આત્માના ધર્મની રુચિ નથી.

અહો! શ્રી સત્પુરુષ! અહો! તેમનાં વચનામૃત,

મુદ્રા અને સત્સમાગમ! વારંવાર અહો! અહો!!

જૈનં જયતિ શાસનં અનાદિનિધનમ્.

ચૈતન્યપદાર્થની ક્રિયા ચૈતન્યમાં હોય, જડમાં ન હોય.

નિરંજન જ્ઞાનમયી પરમાત્મદ્રવ્ય ઉપાદેય છે.

શિવમય, અનુપમ—જ્ઞાનમય શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ ઉપાદેય છે.

શુદ્ધાત્મદ્રવ્યની પ્રાપ્તિના ઉપાદાનરૂપ નિર્વિકલ્પ સમાધિ ઉપાદેય છે.

કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ જે શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ છે તે આરાધવા યોગ્ય છે.

ચિદાનંદ ચિદ્રૂપ એક અખંડસ્વભાવ શુદ્ધાત્મતત્ત્વ જ સત્ય છે.

